

TERESA OLEARCZYK

OŚWIATA
NA ZIEMI NIEPOŁOMICKIEJ

WYDAWNICTWO NAUKOWE AKADEMII IGNATIANUM W KRAKOWIE

KRAKÓW 2020

© Akademia Ignatianum w Krakowie, 2020

Publikacja sfinansowana ze środków przeznaczonych na działalność statutową
Wydziału Psychologii i Nauk Humanistycznych
Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
w ramach projektu badawczego nr WPiNH/DS/1/2019

Recenzenci

Prof. dr hab. Stanisław Palka
Dr hab. Katarzyna Dormus prof. UP

Redakcja

Magdalena Pawłowicz

Projekt okładki i stron tytułowych
PHOTO DESIGN – Lesław Sławiński

Opracowanie typograficzne i łamanie
Jacek Pawłowicz

ISBN 978-83-7614-481-8

Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 39 99 620
wydawnictwo@ignatianum.edu.pl
<http://wydawnictwo.ignatianum.edu.pl>

Dystrybucja:
Wydawnictwo WAM
Dział Handlowy
tel. 12 62 93 254-255 • faks 12 62 93 496
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl
Księgarnia Wysyłkowa
tel. 12 62 93 260
www.wydawnictwowam.pl

Spis treści

Wstęp	9
-------------	---

CZĘŚĆ I. SZKOLNICTWO W NIEPOŁOMICACH I OKOLICY

Rozdział 1. Niepołomice na przestrzeni wieków	19
Rozdział 2. Szkolnictwo w Niepołomicach od średniowiecza do 1867 roku	33
Rozdział 3. Szkolnictwo na ziemi niepołomickiej w dobie autonomii galicyjskiej (1867–1918)	41
1. Placówki oświatowe w Niepołomicach	45
Szkoła ludowa w Niepołomicach przy ul. Szkolnej	45
Druga szkoła powszechna w Niepołomicach – żeńska	49
Szkoła Podstawowa w Niepołomicach-Podgrabiu	51
2. Placówki oświatowe na terenach wiejskich	52
Szkoła w Podłężu	52
Szkoła w Woli Batorskiej	53
Szkoła w Woli Zabierzowskiej	55
Szkoła w Zabierzowie Bocheńskim	59
Szkoła przyklasztorna w Staniątkach	60
Szkoła powszechna w Staniątkach	63
Szkoła w Zagórze	64
Szkoła w Zakrzowie	67
Szkoła w Chobocie	67
Rozdział 4. Szkolnictwo w dwudziestoleciu międzywojennym (1918–1939)	69
1. Szkoły niepołomickie w dwudziestoleciu międzywojennym	82
Szkoła żeńska	82
Szkoła męska	86
Męska, żeńska, koedukacyjna... i z powrotem	86
Szkoła Podstawowa w Niepołomicach-Podgrabiu	92
2. Szkoły wiejskie okolic Niepołomic w dwudziestoleciu międzywojennym	93
Chobot	93
Zabierzów Bocheński	95
Szkoła w Woli Zabierzowskiej	95
Szkoła w Woli Batorskiej	102
Szkoły w Staniątkach	102
Podłęże	106
Zagórze	108
Suchoraba	111
Zakrzów	111

Rozdział 5. Szkolnictwo niepołomickie w okresie II wojny światowej (1939–1945)	113
1. Szkolnictwo niepołomickie w czasie wojny	118
Niepołomice-Podgrabie	125
2. Szkoły wiejskie w czasie II wojny światowej	125
Staniątki	125
Podłęże	126
Zagórze	127
Zakrzów	128
Wola Zabierzowska	129
Chobot	129
Zabierzów Bocheński	130
Wola Batorska	130
Rozdział 6. Szkoły w Niepołomicach i okolicy w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej	131
1. Szkoły niepołomickie	131
Szkoła żeńska	136
Niepołomice-Podgrabie	139
2. Szkoły wiejskie w okresie PRL	144
Staniątki	144
Podłęże	149
Zagórze	151
Suchoraba	156
Zakrzów	157
Wola Zabierzowska	157
Chobot	159
Zabierzów Bocheński	162
Liceum Ogólnokształcące w Niepołomicach	164
Rozdział 7. Aktualna sytuacja szkolnictwa w gminie Niepołomice (1989–)	175
1. Szkoły w Niepołomicach	176
Gimnazjum w Niepołomicach (1999–2017)	178
Niepołomickie Liceum Ogólnokształcące	182
OHP – Zasadnicza Szkoła Zawodowa	199
2. Szkoły w miejscowościach wiejskich	200
Gimnazjum w Woli Batorskiej	200
Podgrabie	206
Staniątki	208
Wola Zabierzowska	212
Podłęże	214
Zagórze	217
Zabierzów Bocheński	220

Wola Batorska	222
Suchoraba	222
Zakrzów	222
Zakończenie części I	223

CZĘŚĆ II. OŚWIATA POZASZKOLNA NA ZIEMI NIEPOŁOMICKEJ

Wprowadzenie	227
Rozdział 1. Organizacje opiekuńcze i oświatowe w Niepołomicach	229
1. Książęco-Biskupi Komitet Pomocy dla Dotkniętych Klęską Wojny	229
2. Organizacje sportowe	231
Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”	232
Związek Strzelecki „Strzelec”	240
3. Ochotnicza Straż Pożarna w Niepołomicach	243
4. Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży (KSM)	251
KSM im. K. Boromeusza – Oddział Niepołomice	257
5. Harcerstwo	259
6. Ochronka dla dzieci – Zgromadzenie Sióstr Augustianek	266
Rozdział 2. Instytucje kulturalno-oświatowe	277
1. Biblioteka w Niepołomicach	277
Oddział Biblioteki Powiatowej	278
Biblioteka Publiczna w Niepołomicach	279
Biblioteka przy Jednostce Wojskowej 4115 w Niepołomicach	295
2. Młodzieżowe Obserwatorium Astronomiczne	295
3. Muzeum niepołomickie	309
Zbiory Muzeum	310
4. Małopolskie Centrum Dźwięku i Słowa (MCDiS)	314
5. Muzeum Fonografii	316
6. Niepołomicki Uniwersytet Dzieciocy	317
7. Uniwersytet Trzeciego Wieku w Niepołomicach	319
8. Centrum Kultury w Niepołomicach i jego oddziały	320
9. Opactwo staniąteckie ss. Benedyktynek – Muzeum i Biblioteka	322
Rozdział 3. Organizacje o charakterze oświatowym działające na terenie niepołomickich szkół po II wojnie światowej	325
Zamiast zakończenia	326
Bibliografia	329
Aneks 1	341
Aneks 2	342

Wstęp

Pojęcie „oświata” jest rozumiane szeroko¹ jako system instytucji, pewien rodzaj działalności, a także jako stan świadomości społeczeństwa². *Encyklopedia powszechna* podaje, że jest to „stan i proces upowszechnienia wykształcenia i kultury w społeczeństwie, osiągnany przez działalność zarówno szkolnictwa, jak i wielu różnych instytucji pozaszkolnych”³. W podobnym duchu wypowiada się Wincenty Okoń, który przez pojęcie oświata rozumie „działalność polegającą na upowszechnieniu wykształcenia ogólnego i zawodowego oraz realizowaniu określonych celów wychowawczych dla zapewnienia jednostkom wszechstronnego rozwoju i pomyślnej egzystencji, a społeczeństwu więzi kulturalnych łączących jego przeszłość historyczną z terażniejszością [...]”. W pojęciu oświaty mieści się całość tej działalności realizowanej poprzez system wychowania w rodzinie, system kształcenia równoległego i system kształcenia ustawicznego”⁴. Jak wynika z powyższych definicji, rozumienie pojęcia oświata może być szerokie.

Definiując oświatę, Jan Szczepański wyróżnił jej trzy części składowe:

- oświata jest wielkim kompleksem instytucji, zbiorowości społecznych, urzędzeń, organizacji, wyposażenia materialnego, a także idei i systemów wartości służących przekazywaniu „oświecenia”, czyli wiedzy o świecie, ludziach i wartościach, członkom społeczeństwa, przede wszystkim dzieciom i młodzieży;

1 D. Dziewulak, *Polityka oświatowa wspólnoty europejskiej*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1995, s. 8.

2 J. Szczepański, *Refleksje nad oświatą*, PIW, Warszawa 1973, s. 7.

3 *Encyklopedia powszechna PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992.

4 W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1998.

- oświata jest zestawem bardzo zróżnicowanych i złożonych działań, mających w ramach instytucji i organizacji przekazywać członkom społeczeństwa określone treści wiedzy i wartości;
- stan umysłów członków społeczeństwa, zasobu wiedzy poszczególnych obywateli, przejawiających się w ich pracy zawodowej, w ich życiu publicznym, uczestnictwie w kulturze, polityce i gospodarce⁵.

Nieco innymi słowy, lecz w podobnym duchu pojęcie oświaty wyjaśnia *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. „Oświata obejmuje całokształt (ogół) instytucji edukacyjnych i dokonujących się w nich intencjonalnych i w miarę racjonalnych procesów służących kształtowaniu osobowości człowieka – zarówno dzieci, młodzieży, jak i ludzi dorosłych; jest ona działaniem, którego celem jest doprowadzenie jednostek i całego społeczeństwa do określonego poziomu rozwoju umysłowego i zawodowego; proces ten realizuje się głównie przez opracowywanie treści umysłowych i poznawanie różnych zjawisk kultury”⁶.

Oświata to względnie odrębny, wewnętrznie spójny system instytucji i działań na rzecz rozwoju jednostek i społeczeństwa. Ową autonomiczność i odrębność oraz wewnętrzną spójność nadają mu dotyczące go akty prawne, określające jego cele, treści i strukturę organizacyjną, miejsce w nim nauczających i uczących się. Oświata to więc intencjonalne działanie, mające na celu rozwój dzieci i młodzieży oraz dorosłych, realizowane przez środowiska naturalne i system wyspecjalizowanych instytucji społecznych.

Szczepański w całkowitym systemie oświaty wyróżnił cztery układy:

- szkolny (od przedszkoli do szkół wyższych);
- pozaszkolny, obejmujący wszystkie instytucje prowadzące w mniejszym lub większym zakresie działalność oświatową;
- rodzinny;
- kształcenia pozaszkolnego⁷.

5 J. Szczepański, *Spoleczne uwarunkowania rozwoju oświaty*, WSiP, Warszawa 1989.

6 *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 3, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2004, s. 1022.

7 J. Szczepański, *Refleksje nad oświatą*, dz. cyt., s. 173.

Współcześnie oświata obejmuje zatem: przedszkola, szkoły podstawowe, gimnazja i licea, zajęcia pozaszkolne, poradnictwo wychowawcze i zawodowe, szkoły zawodowe i pomaturalne, szkolnictwo wyższe i podyplomowe, szkoły specjalne, instytucje opieki nad dziećmi i młodzieżą, oświatę dorosłych – system doksztalcania i doskonalenia zawodowego w zakładach pracy, działalność instytucji upowszechniania kultury i artystycznych, prasę i wydawnictwa, sport i turystykę, środki masowego przekazu, nauczanie przez Internet. Należą do niej nie tylko instytucje, których głównym lub jedynym celem jest oddziaływanie na rozwój dzieci i młodzieży oraz dorosłych, ale także placówki, których zadaniem podstawowym jest osiągnięcie innego celu, np. gospodarczego (zakłady pracy), czy twórczego (instytucje artystyczne). Realizując te cele, podnoszą, niejako ubocznie i dodatkowo, poziom wykształcenia społeczeństwa, edukują je i rozwijają, realizując np. wychowanie przez pracę, zabawę, twórczość artystyczną⁸.

Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku wskazuje również na fakt, że oświata pełni funkcje społeczne wobec innych systemów współczesnego społeczeństwa: administracji, samorządów gospodarczych, ochrony zdrowia, wymiaru sprawiedliwości i innych. Przez funkcję społeczną oświaty rozumie się zamierzone i niezamierzone skutki, jakie powoduje. Dobrze funkcjonująca oświata pociąga za sobą określone skutki gospodarcze, czyli spełnia funkcję ekonomiczną. Zapoznając uczących się z nowymi technologiami pracy i nową organizacją pracy, kształtując nawyki w tym zakresie i umacniając dobrą organizację działalności w określonym kierunku, oświata przyczynia się do lepszej wydajności pracy ludzi zatrudnionych na danym odcinku. Od poziomu edukacji zależy jakość przyszłych kadr pracowniczych, a kategoria ta to jeden z podstawowych czynników dobrej pracy i jej wysokiej efektywności. Przez rozpowszechnienie wiedzy o postępie technicznym i technologicznym oświata, zarówno dla młodzieży, jak i dla dorosłych, zwiększa popyt na nowe urządzenia techniczne, co ma również pośrednio określone następstwa ekonomiczne. Ucząc racjonalnych metod pracy, oświata przyczynia się do zmniejszenia wypadkowości na stanowiskach pracy, powoduje

8 *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, dz. cyt., s. 1026.

racjonalniejsze gospodarowanie surowcami i zasobami energii, co ma następstwa ekonomiczne.

Kolejną ważną funkcją społeczną oświaty jest integracja. Dzięki nowym wiadomościom, kształtowanym w jej toku umiejętnościom i nawykom, umacniającym poglądom i przekonaniom, uczący czuje się związany z określoną grupą społeczną. W trakcie działań oświatowych jej członkowie poznają i przyjmują wspólne wartości, a uznając je za swoje, identyfikują się z nimi, stają się podobnymi do innych, myśląc i działając tak jak oni.

Oświata pełni także funkcje polityczne. Przez przekazywanie wiedzy i kształtowanie poglądów oraz ocen przyczynia się do wzmocnienia wielu grup społecznych oraz ich dążeń społecznych i politycznych. Utrwala i wzmacnia (lub przeciwnie – osłabia) określone siły społeczne. Sprzyja przyjęciu się w określonych grupach społecznych nowych poglądów i ocen oraz osłabieniu i likwidacji starych, uznanych za niepotrzebne. Przez oświatę utrwała się nowe stosunki społeczne i polityczne. Oświata pełni również funkcję kulturową. W toku procesu oświatowego zapoznaje się młode pokolenie i uczących się dorosłych z przeszłością i tradycjami danego środowiska, głównymi zjawiskami kultury narodu, podstawowymi dziełami literackimi i najbardziej interesującymi osiągnięciami w sztukach plastycznych, muzyce i teatrze. Przez oświatę owe zjawiska i wartości kultury danego narodu oraz świata zostają włączone w życie codzienne uczących się, a przez to podtrzymywana jest żywotność tych elementów kultury, dokonuje się proces przekazu dziedzictwa kulturowego. Oświata jest więc formą przekazu i utrwalania dziedzictwa kulturowego⁹.

Niewątpliwie jedną z ważniejszych jest funkcja różnicująca oświaty. Stwarzając możliwości kształcenia się ludzi w różnych szkołach i odmiennych kierunkach oraz na różnych poziomach, doprowadza do powstania bogatej mozaiki osobowości, ludzi wykształconych w różnych obszarach, specjalistów w różnych zawodach z możliwością pracy na rozmaitych stanowiskach. Przez stwarzanie możliwości wyboru spośród wielu możliwych

9 Tamże, s. 1028.

kierunków kształcenia doprowadza ona do podziału społeczeństwa na różne kategorie zawodowe¹⁰.

W literaturze przedmiotu wskazuje się również na funkcję konstruktywną oświaty. „Wyraża się ona w stymulowaniu rozwoju, wzmaganiu społecznej twórczości i kreatywności, wspieraniu i stymulowaniu inicjatywy na rzecz działań społecznych przez ludzi opuszczających różne instytucje rozległego zakresowo systemu oświatowego”¹¹.

Można wymienić jeszcze wiele innych funkcji oświaty, takich jak: popularyzacyjną – wyrażającą się w rozpowszechnianiu wiedzy o wydarzeniach politycznych, gospodarczych i społecznych; kompensacyjną – polegającą na „wyrównaniu”, „zastąpieniu”, „wynagradzaniu” strat czy „nadrabianiu” niepowodzeń osobistych w różnych dziedzinach, znaczącymi czasem osiągnięciami w kształceniu się; ideologiczną czy propagandową – uzewnętrzniającą się w ukazaniu „wyższości” jednej społeczności nad inną. Wszystkie te funkcje dowodzą ważności oświaty jako jednego z segmentów życia określonej społeczności; elementu, który przez swoją wysoką jakość może skutecznie wspierać inne składniki systemu społecznego i całe społeczeństwo, kierując je w stronę wartości ogólnych i trwałych, takich jak rozwój i efektywność¹².

Tak szeroko rozumiane pojęcie oświaty stanowi punkt wyjścia do rozważań w ramach tej pracy nad zjawiskiem oświaty na ziemi niepołomickiej, a więc dotyczących pewnego wycinka rzeczywistości oświatowej w Polsce, wpisując się tym samym w nurt badań regionalnych. Opracowanie poświęcone jest oświacie w Niepołomicach oraz okolicach od średniowiecza, kiedy to pojawiły się pierwsze formy kształcenia dzieci związane z działalnością klasztoru Benedyktynek w Staniątkach, do czasów współczesnych.

Zasadniczym celem niniejszej pracy jest ukazanie historii funkcjonowania systemu szkolnego, oświatowego, a także organizacji społecznych działających na terenie Niepołomic i okolic we wskazanym okresie, przedstawienie zaangażowania i znaczenia nauczycieli dla kształcenia i rozwoju młodego pokolenia. Szczególny nacisk położono na przełom XIX i XX wieku oraz

10 Tamże, s. 1028–1029.

11 Tamże, s. 1029.

12 Tamże.

lata międzywojenne, przedstawiając dość dokładnie organizację szkolnictwa i funkcjonowanie poszczególnych szkół. Obszernie omówiono szkolnictwo niepołomickie w okresie II wojny światowej. Z kolei okres powojenny przedstawiono w sposób kronikarski, choć z odniesieniem się do reform, które w znacznym stopniu wpływały na strukturę i funkcjonowanie szkolnictwa.

Zanurzenie się w głąb dziejów szkolnictwa pozwala ukazać dzieje myśli wychowawczej, systemy organizowania oświaty, a przede wszystkim możliwości, jakie w zakresie edukacji miała lub mogła mieć miejscowa ludność, począwszy od dawnych czasów, kiedy rozwijało się osadnictwo, a przy parafii istniała szkoła parafialna, aż do dziś.

Interesujące jest poznanie, w jaki sposób doszło do powstania pierwszych szkół i w jaki sposób oddziaływały one na społeczność. Powyższy temat został wybrany ze względu na fakt, że w tym rejonie niewiele było ludności napływowej, miało więc miejsce przekazywanie tradycji – kolejne pokolenia przychodziły do szkół i uczyli je ci sami nauczyciele (a potem ich dzieci bądź uczniowie). Wszyscy byli jednakowo kształtowani, wpajano im te same wartości.

Publiczna szkoła powszechna nie była w stanie podołać wyzwaniom edukacyjnym¹³, musiała ją wspierać i uzupełniać praca pozaszkolna. W dwudziestoleciu międzywojennym zauważa się ogromny wzrost obywatelskiego zaangażowania mieszkańców. Świadczy o tym urzędowe zestawienie istniejących towarzystw z 1929 roku. Wśród nich znaleźć możemy m.in.: organizacje przysposobienia wojskowego (Jednostka Wojsk Pancernych) i sportowe (Sokół), kulturalno-oświatowe, dobroczynne, zawodowo-społeczne oraz religijne (KSM).

W celu przejrzystego przedstawienia tematu, pracę podzielono na dwie części. Pierwsza dotyczy rozwoju szkolnictwa w Niepołomicach i okolicznych terenach, druga – pozaszkolnych działań oświatowych.

Książka wyrasta z fascynacji Niepołomicami i nauczycielami, którzy w minionym stuleciu pracowali na tej ziemi, dla których charakterystyczne było i jest zainteresowanie sprawą dobrej edukacji i wychowania pokoleń.

13 Szkolnictwo na poziomie elementarnym zostało przeze mnie opracowane w publikacji: T. Olearczyk, *Kształcenie elementarne w szkołach na ziemi niepołomickiej. Zarys monograficzny*, Urząd Miasta i Gminy Niepołomice, Niepołomice 2018.

Pragnę podziękować wszystkim, którzy w sposób szczególny przyczynili się do powstania niniejszego opracowania. W sposób szczególny dziękuję Tadeuszowi Jasonkowi za konsultacje i cenne uwagi. Dr Janusz Biernat – syn współtwórcy i wieloletniego dyrektora Liceum Ogólnokształcącego w Niepołomicach – podzielił się ze mną swoimi wspomnieniami i wiedzą. Dyrektor Młodzieżowego Obserwatorium Astronomicznego im. Kazimierza Kordylewskiego dr Dominik Pasternak i dr Adam Michalec wprowadzili mnie w świat pasjonatów i fascynującej działalności Obserwatorium Astronomicznego. Dr Krzysztof Sondel – syn Marii Sondel, wieloletniej dyrektor Liceum Ogólnokształcącego, a wnuk Marii Kukuczkówny, która podjęła pracę kwalifikowanej nauczycielki w 1923 roku w Chobocie i Woli Zabierzowskiej, podzielił się ze mną historiami rodzinnymi od pokoleń związanymi z oświatą. Podziękowania kieruję także do pracowników Biblioteki Publicznej w Niepołomicach, a w szczególności do dyrektor Joanny Lebiest oraz wspinałej i zawsze pomocnej Agnieszki Grab.

Książkę tę dedykuję najbliższym, bez których zwykłej obecności i wyrozumiałości może nigdy nie zdecydowałabym się na podjęcie trudu pisania.